

Maczák Ibolya

MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

Jezsuita hitviták és prédikációk

A jezsuitákhoz kapcsolható hitvitákat a katolikus megújulás első időszakával azonosítja a szakirodalom, de fontos megemlíteni, hogy Balassi Bálint már ennél korábban, 1594-ben *Tíz okok* címmel lefordította a 16. század legjelentősebb jezsuita hitvédelmi munkáját, Edmund Campion művét.

A 17. században már nem voltak jellemzőek a szóbeli hitviták, ez az időszak már a hitvitázó irodalom kora. Ennek megfelelően elsősorban magyarul, nyomtatott könyvekben tárták a nyilvánosság elé álláspontjukat az ellentétes nézeteket képviselő szerzők. Ezeket az írásokat a kor szokásának megfelelően nyers, gúnyos helyenként személyeskedő hangnem jellemzi – nem ritkák bennük az ellenfél nevét és személyét kifigurázó anagrammák, szójátékok sem.

Különösen igaz ez Sámbar Mátyás tevékenységére, aki teológiai felkészültségét inkább latin nyelvű vitairataiban csillogtatta meg. Hozzá hasonlóan jelentős jezsuita hitvitázó volt Kiss Imre, a Rákóczi-család udvari papja is. A korszak legjelentősebb és legkorábbi hitvitái azonban elsősorban Pázmány Péter nevéhez fűződnek és e tekintetben komoly hatása volt a jezsuiták ilyen irányú működésére is. Legismertebb vitapartnerei Magyar István és Alvinczi Péter volt. Vitairatai a későbbiekben szó szerint is beépültek teológiai szintézisébe, az először 1613-ban megjelent *Isteni igazságra vezérlő kalauzba*. Az ő hatását és a jezsuita rend ezirányú tevékenységét egyértelműen a modern tömegkommunikációhoz hasonlítja a legújabb szakirodalom.

A jezsuita rend a magyar prédikációirodalomban is kiemelkedő jelentőségű. Különösen igaz ez Pázmány Péter ilyen irányú munkásságára. Bár beszédgyűjteménye élete végén, 1636-ban jelent meg, számos jezsuita jegyet visel magán. A szakirodalom egyértelműen igazolta ugyanis, hogy prédikációinak alapját jelentős részben a szerzetesként készített lelkigyakorlatos előadásai, kommentárjai jelentették. Ezt igazolják – Öry Miklós meggyőző elemzésein kívül – a beszédek margójegyzeteiben olvasható utalások is (például második nagypénteki beszédében).

A korszak másik nagyhatású jezsuita hitszónoka Káldi György volt. Életművében az 1631-ben megjelent vasárnapi és ünnepi prédikációk mellett egy tematikus, tízparancsolatról szóló gyűjtemény is helyet kapott, *Istennek szent akarata* címen. Beszédein már csak azért is jelentős mértékben tükröződik a jezsuita lelkiség, mert ezek közül többről is bebizonyosodott, hogy a kor nagy jezsuita hitszónokának, Georg Scherer egyik-másik művének rövidített, magyar nyelvű fordítása. Ezek közé tartozik az a beszéd is, melynek nyomán Mikszáth Kálmán *A beszélő köntös* című regényét írta. Káldi gyűjteményeiben számos utalást találunk a korabeli viszonyokra (például saját szentírásfordítására) és szerzetesrendjére is.

A 17. századi, nyomtatásban megjelent jezsuita prédikációgyűjtemények közül külön kiemelendő Landovics Istváné (*Novus succursus, azaz Új segítség*), melyben szerepel az a beszéd, amelyet a szerző a Buda 1686-os visszavétele alkalmából tartott. Jelenlegi ismereteink szerint az egyetlen fennmaradt magyar nyelvű beszéd erről a témáról.

Irodalom

BITSKEY István: *Humanista erudíció és barokk világkép. Pázmány Péter prédikációi*, Budapest, Akadémiai, 1979 (Humanizmus és reformáció, 8), 206 p.

GÁBOR Csilla: *Káldi György prédikációi: források, teológia, retorika*, Debrecen, DE, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001 (Csokonai könyvtár, 24), 296 p.

HARGITTAY Emil: *Pázmány Péter írói módszere. A Kalauz és a vitairatok újraírása*, Budapest, Universitas, 2019.

MIHALOVICS Ede, *A katolikus prédikáció története Magyarországon, I*, Budapest, 1900.

ÖRY Miklós, Pázmány az ige szolgálatában. *Szolgalat*, 1969/2, 47–70.

SZABÓ Ferenc: *Reformáció és katolikus megújulás. Válogatott Pázmány-tanulmányok*, Budapest, Szent István Társulat, 2018.

TASI Réka: „*Én mondom igazsággal és nagy örömmel*” (Landovics István prédikációja Buda visszavételéről) = *Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*, szerk. BITSKEY István, OLÁH Szabolcs, Debrecen, DE, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004, 461–472.

ZOVÁNYI Jenő: Sámbar Mátyás és Kis Imre hitvitái s az ezekkel egyidejű hitvitázó művek. *Theologiai Szemle*, 1925, 264–271.